

Ko te Whakataunga mo Maraehara me Kopu Poraka.

I TENEI keihi, i timataria i te 24 o nga ra o Akuhata, a i oti i te 23 o nga ra o Hepetema, 1891, e tono ana a Te H#pi Haerewa, mo Ngatimahanga, kia whakaputaina ki a ia he Ota o te Kooti mo aua poraka e rua, i runga i te whakaahuatanga ki te Mapi Nama 555A, a ko te nui e tae ana ki te 1481 eka o ta tetahi, ki te 86 eka o ta tetahi.

I runga i taua tono ka tu enei kai-tawari:—

Tuatahi.—Ko Hemi Tapeka raua ko Mere Karaka e kereeme ana mo te Whanau-a-Te Rarawa i tena wahi katoa o Maraehara Poraka whaka-te-rawhiti o Pohatukarekare, me Kopu Poraka, a e ki pono ana raua ko taua whenua i a Hinepare i mua; a no muri iho kua raupatutia e te ope a Ruataupare; a no muri i tena kua whakahokia e taua wahine tena whenua katoa, timata mai i Pohatukarekare tae noa ki Makirikiri, ki nga tangata no ratou ake taua whenua i mua; a ko te Whanau-a-Te Rarawa kua noho tuturu ki runga ki taua whenua no te wa o te pare tae noa mai ki naianei.

Itemea kihai ano i whakahengia e tetahi o nga hunga e uru ana ki roto ki tenei whakawhakanga taua raupatu me taua pare ki tetahi hunga, ara, mo te wahi i tangohia ai e Rerekohu, heoi te mea hei whakaarohangā ma te Kooti i roto i tenei kereeme ko tenei anake:—I nohoia tuturutia ranei tenei whenua e Te Rarawa i te wa i raupatutia ai; a i whakahokia e Ruataupare ki a wai taua whenua?

Tuarua.—Ko Pineaha Koia e kereeme ana, mo te Whanau-a-Uenukukahutia, i tena wahi o Maraehara Poraka whaka-te-hauauru-ma-tonga i tetahi raina timata mai i Te T#nga-o-te-Kanohi-o-Porou, kei runga i te rohe whaka-te-tonga o te Poraka, ka haere, Taumatakaihinu, ka haere, te kongutuawa o Mangahoanga me Pohatukarekare, ka haere whaka-runga i roto i Pohatukarekare tae noa ki te rohe whaka-te-tonga, ka huri, ka haere ma taua rohe tae noa ki te timatanga.

Ko te mea hei whakaarohangā, ma te Kooti i roto i tenei keihi, koia tenei:—Ko tenei wahi whenua, he wahi ranei no te whenua i parea ki a Uenukukahutia e Te Aokairau, he wahi ranei no te papatupu o Maraehara Poraka o mua iho?

Tuatoru.—Ko Te Kooti Pakura, mo Ngatihokopu, e kereeme ana i te taha whaka-te-tonga o Kopu Poraka, a e ki pono ana ia ko tenei whenua i parea e Tamahikitiaterangi, me te whakaae hoki a Te Rangimatemoana ki taua parenga, ki a Kakatarao raua ko Te Mokena Kohere i te wa i marenatia ai enei tangata tokorua ki nga whanaunga wahine o ena rangatira. I roto i tenei keihi, koia nei nga mea kia whakataua:—

- I a Tamahikitia ranei te whenua, i tino whai-mana ai ranei ia ki runga i te whenua, kia ahei ai a ia ki te pare atu ki ona whanaunga?
- He tika ranei taua parenga, a, mei peratia, i parea hei mahinga-kai mo tena wa anake ranei, mo ake tonu atu ranei, e ai ki ta Te Kooti ki?

Tuawha.—Ko nga kereeme a Wiremu Keiha:—

- E kereeme ana a Wiremu Keiha, mo te Whanau-a-Tawhiri, i tena wahi o te poraka kua whakahuatia nga rohe i roto i te kereeme a Pineaha Koia i raro i te tupuna, i a Tawhiri; a,
- E kereeme ana hoki ia i raro i te raupatu a Tokitahi ki runga i tena wahi whenua, timata mai i Te Whakaumu-a-Tuhaua, ka haere, Tawhitikorokoro, ka haere, te hukitau o Pikopiko, ka haere whaka-raro i roto i taua awa tae noa ki Pohatukarekare, ka haere whakarunga i roto i taua awa tae noa ki te kongutuawa o Mangahoanga, i reira ka haere ma te rohe whaka-te-hauraro o te whenua e kereemetia ana e Pineaha Koia tae noa ki te rohe whaka-te-tonga o te poraka, a i reira ka haere ma taua rohe tae noa ki te timatanga.

Ko te kereeme tuatahi ka whakataua #na ka whakataua ai te keihi a Pineaha Koia.

[unclear: I] roto i te kereeme tuarua, koia nei te mea kia whakaarohipa, ae ranei, he tika te raupatutanga penei me te raupatu e kereemetia ana e Wiremu Keiha, a, mehemea he tika, i [unclear: whaimana] ai ranei ia i runga i taua raupatu ki runga ki te whenua e kereemetia ana e ia?

Tuarima.—E kereeme ana a Hakaraia Mauheni, mo te Whanau-a-Hikatoa, i Kopu Poraka katoa me tena wahi o Maraehara Poraka whaka-te-marangai-ma-rakiraki o te wahi e kereemetia ana e Pineaha Koia, me whaka-te-rawhiti o Pohatukarekare, a e ki pono ana ia, no muri iho i te raupatutanga i te whenua e te ope a Ruataupare, ka haere nga tangata kainga e noho ana ki runga i te whenua ki te kawe atu ki a Ruataupare nga manu me nga kiore kua hopukia e ratou ki runga ki te whenua i nga tau e toru, a i te haerenga tuawha, ka haere a Hikatoa raua ko Te Whakaohonga, mokopuna a Tuwhakairiora, i roto i te ope kawe kai, a kitea ana raua e taua rangatira, a tonoa ana e ia tona hoa wahine kia kiai atu ki te ope kia noho atu, a na reira ka ki atu a Ruataupare ki taua ope kia whakamutua te kawe kai ake ki a ia, a kia hoatu ki a Hikatoa raua ko Te Whakaohonga, no reira ka whakaturia ko aua taitamariki tokorua hei rangatira ki runga i te whenua. A e ki pono ana hoki a Hakaraia, no muri iho i whakatakotoria ai he rohe ki waenganui i aua tangata tokorua, a no tena wa kua nohoia te whenua e tetahi whanau e tetahi whanau tae noa mai ki naianei.

Ko te tuarua o aua kereeme, e kereemetia ana hoki e ia tetahi wahi iti o te whenua e huaina ana ko Matawera te ingoa, whaka-te-hauraro o Taiki, i runga i te take pare, e mea ana ia ko taua wahi kua parea e Hinemaka, mokopuna a Kautaharua, ki a Turehe raua ko Tahuumā hei whakautu mo nga kopura kumara i hoatu

e raua ki a ia.

Ko nga mea hei whakaarohangā ma te Kooti i roto i tenei keihi, koia enei:—

- I a wai tenei whenua i mua atu i te raupatutanga?
- I whakahokia ranei tenei whenua ki a Hikatoa raua ko Te Whakaohonga?
- He tika ranei, i whakatakotoria he rohe ki waenganui i a raua tokorua?
- He tika ranei, i parea tena whenua, a Matawera, e tetehi tangata ki a Turehe raua ko Tahuumu?

Tuaono.—Itemea kua huia tahitia e Paora Haenga raua ko Noho Kopuka o raua keihi, e kereeme ana raua, mo te Whanau-a-Te Whakaohonga, i tenei poraka katoa, ka korerotia nei nga rohe, ara:—

- Timata mai i Te Tunga-o-te-Kanohi-o-Porou, ka haere, Taumatakaihinu, ka haere, te kongutuawa o Mangahoanga, ka haere whaka-runga i roto i taua awa, ka tae ki Turi-o-Kohea, kei runga i te rohe whaka-te-hauauru o te poraka, ka huri, ka haere whaka-te-tonga, whaka-te-rawhitī hoki, ma runga i te raina ruritanga tae noa ki te timatanga.

Ko tena wahi e kereemetia ana i runga i te take tupuna, i a Putaanga, me te parenga ki a Uenukuahutia, me te raupatutanga i taua tangata e nga tamariki o Whiunga, tangohia ana e Whakarongomaiiwaho te whenua whaka-te-rawhitī o Pohatukarekare, a tangohia ana e ana teina, e Porouhekeiho raua ko Kokakui, te whenua whaka-te-hauauru o taua awa, a, no muri iho i taua raupatutanga, i parea e Kurawhaia tena wahi whenua whaka-te-hauauru o Pohatukarekare me whaka-te-tonga o Mangahoanga ki a Rangitaiki, he tupuna no Noho Kopuka raua ko Paora Haenga. Heoi anake o enei mea kia whakaarohipa e te Kooti ko enei mea e rua, ara:—

He tika ranei, i a Porouhekeiho raua ko Kokakui te whenua whaka-te-tonga o Mangahoanga me whaka-te-hauauru o Pohatukarekare, a he tika ranei te parenga e Kurawhaia ki a Rangitaiki?

- Ko te tuarua o nga kereeme i roto i tenei keihi, he kereeme mo te toenga o te whenua whaka-te-hauauru o Pohatukarekare e kiai ana i parea e Kautaharua ki a Te Whakaohonga.

I roto i tenei keihi, kahore ano kia whakahengia te parenga i te whenua e Paratene Ngata, te tangata e tino whaitikanga ana ki taua wahi, ara, te wahi kei roto i nga rohe kua korerotia e ia, na reira heoi nga mea hei whakaarohangā ko enei anake:—Ko ehea nga rohe tika o te whenua i parea, a ko wai ma nga tangata e whai-take-tika ana ki taua wahi inaianei?

- Ko te tuatoru o nga kereeme i roto i tenei keihi, he kereeme mo te toenga o te whenua o Maraehara huia atu ki Kopu.

E kiai ana ko Tawara te tupuna nona taua wahi, na tona papa, na Rongokahekeiterangi i tuku atu ki a ia, a no muri iho kua raupatutia e te ope a Ruataupare, a parea ana e taua wahine ki a Te Whakaohonga, a nana i whakaaro kia whiwhi tahi raua ko Hikatoa, me te whakatakoto i te rohe.

I roto i tenei keihi, ko te mea kia whakataua e rite ana te ahua ki to nga keihi a Hakaraia raua ko Hemi Tapeka, a ka pa te whakataunga kotahi ki enei keihi katoa.

Te Keihi O Nga Kai-Kereeme—I roto i te keihi o nga kai-kereeme, e whakaae ana a Paratene Ngata, mo te Whanau-a-Karuai, he tika te parenga a Kautaharua ki a Te Whakaohonga i tena wahi whenua timata mai nga rohe, i te taha whaka-te-hauraro, i te kongutuawa o Otaiki, ka haere whakarunga i taua awa, i reira ka rere tika tonu te raina ki Te Taumata-o-Tupatangaroa, ka haere whaka-te-tonga ma te rohe hauauru o te poraka tae noa ki Paraparaumu, i reira ka rere tika tonu te raina whaka Te Whakaumu-a-Hinemaka, a tapahi noa taua raina i te rohe whaka-te-tonga o te poraka, i reira ka huri ka haere ma taua rohe, ka tae ki Pohatukarekare, ka haere i roto i taua awa whakararo, Maraehara, ka haere i roto i taua awa whaka-runga tae noa ki te kongutuawa o Otaiki, te timatanga. E whakahe ana a Paratene i te parenga i te wahi e huaina ana ko Matawera e Hinemaka, a e kereeme ana ia i te whenua katoa i a Kautaharua kei waho i te rohe kua whakaaturia ki runga ake nei.

Ko Te H#pi Haerewa, mo nga kai-kereeme, ara, mo Ngatimahanga, e ki pono ana ko nga uri o Mahanga kua noho tuturu ki runga ki tenei whenua no mua atu no muri iho hoki i te raupatutanga, a i whakahokia te whenua e Ruataupare ki a ratou, a kahore he iwi ke atu i whai-mana ki runga i tenei whenua. E kereeme ana ano hoki a Te H#pi i te whenua i parea e Kautaharua ki a Te Whakaohonga i runga i te parenga e Te Rangimatemoana ki a Rawiri Katia raua ko tona whaea-whangai, ko Tipare.

Na, ki ta te Kooti mahara, he mea tika kia matua whai kupu te Kooti mo runga i nga korero katoa kua homai ki te Kooti i roto i tenei keihi, muri iho ka whakaarohipa te tika te he ranei o ia kereeme o ia kereeme. Ki ta te Kooti whakaaro, he korero tino tautohetohe nga korero kua homai ki te aroaro o tenei Kooti. Katahi nga korero tino rere-ke rawa te ahua! Kahore ano kia rangona i mua ake he korero e rite ana te ahua ki enei tu korero, ahakoa i roto i tenei Kooti ranei, i era atu Kooti ranei.

I roto i tana korero, ka mea a Te Hati Rairi, ko Te Takapau-a-Te Uruahi e mau ana ki nga uri o Mahanga i runga i ta ratou marenarenatanga ki te Whanau-a-Hikatoa. Na, i a ia e whakapuaki ana i taua korero, kei te tino mohio ia i rere-ke tana korero i te tau 1880, i te aroaro o tetahi Komiti o Ngatiporou, o tena wahanga o te iwi e noho ana ki Tokomaru. I tena wa, i kereemetia e ia taua wahi, a Te Takapau-a-Te Uruahi, ka mea ia nona tena whenua, a ko Kowhaki tona tupuna i wahi-take ai ia ki reira. Kei te mohio hoki ia, ko ia e whakatete ana i tena

wa ki tona hoa onaianei, ki a Hakaraia, i a ia e uru ana ki roto ki te hunga e hapai ana i te kereeme o Mahanga ki Kopu Poraka. Tenei ano hoki tetehi mea nui, i mohio hoki a Te Hati i penei te whakatau a te Komiti, he take paanga pea tona ki Te Takapau-a-Te Uruahi i raro i a Kowhaki, a ko Ngatimahanga te hunga nona a Kopu Poraka.

E whakawhetai atu ana te Kooti ki a Hemi Tapeka mo tona homaitanga i te pukapuka o te whakataunga a taua Komiti kia tirohia e te Kooti.

Itemea kua whakaaturia mai te mahi a Hakaraia i mua, i era tau kotahi-tekau-ma-tahi kua pahemo ake nei, i whakaturia ai e ratou ko nga rangatira o Ngaitane i te kereeme o Mahanga ki Kopu Poraka, a tau tika ana i runga i ta ratou whakahaere, katahi ka mea a Hakaraia ki te whakamarama i te take i rere-ke ai tana whakahaere i roto i tenei keihi, i a ia e tautoko ana i a Hikatoa, e whakahe ana hoki i te take o Mahanga. E mea ana ia, no muri iho i te whakahaerenga i te keihi i te aroaro o te Komiti i te tau 1880, i korerotia ki a ia e tona papa i he tana whakatunga i a Mahanga, a ko te take tika kei a Hinepare. Ki tena, ka mea nga kai-kereeme, kahore ano kia whakapuakina tetahi kupu pera ki te katoa e Ihaia Mauheni, otira, e mohiotia ana e kore ia e pera, itemea ehara ia i te tino pu-korero mo nga tangata ranei mo nga whenua ranei. Mo runga i tenei mea ka whakaaturia e te Kooti tona tino whakaaro, koia tenei:—E hara i te mea nonaianei, no enei tau kua pahemo tata ake nei, i akona ai e Te Hati Rairi ranei, e Hakaraia Mauheni ranei, nga kauwhau mo tenei whenua, mo era atu whenua hoki o Ngatiporou. He kaumatau anake raua, a e kore e whakaponohia e te Kooti tena kupu a raua, no muri iho i te tau 1880 i rongo ai raua i tetahi korero hou, na reira i rere-ke ai ta raua whakaaro o mua ko Mahanga te tupuna nona te take ki tenei whenua.

Ahakoa ko Mahanga ranei te tangata nona tenei whenua i mua, ehara ranei i a ia, ehara [*unclear: tena*] i te mea tino nui rawa. E tae ana ki te iwa, ki te tekau-ma-tahi ranei, nga whakatupuranga i muri iho i tena wa o Mahanga, a kua maha maha noatu nga marenarenatanga i muri iho i taua wa, na reira kua tino rere-ke te ahua o nga iwi. Heoi anake te huarahi e taea ai i tenei wa te whakatau i nga paanga whaitaketanga ki te whenua, ko te ata rapu ko wai ma te [*unclear: hunga*] kua noho tuturu ki runga ki te whenua e whakawakia ana.

Kua whakina mai ki te Kooti e Noho Kopuka ko te wahi whaka-te-rawhiti o Maraehara Poraka te wahi i a Tawara, mokopuna a Hinepare, i mua, a e mea ana ia kia whakaponohia e te Kooti na Rongokahekeiterangi i tuku tenei whenua ki a Tawara, otia kihai i whakatakotoria [*unclear: ae*] rohe, heoi anake tana kupu ko tenei anake, "Ko te ngaherehere ki a Tawara." Itemea kua [*unclear: tonoa*] a Noho kia whakaaturia e ia te wahi i tu ai te ngaherehere i taua wa, kihai i taea e ia; [*unclear: otira,*] ehara tera i te mea whakamiharo ki te Kooti, tatemea e kore e taea e tetahi tangata te whakaatu mai i te rohe mutunga mai o te ngaherehere i era tau o nehe, e tae ana pea ki te rua rau, rima tekau, nga tau kua pahemo ake inaianei. Me i ata whakatakotoria paitia nga [*unclear: rohe*], he awa ranei, he taumata ranei, he hiwi ranei, penei me nga rohe o era atu wahi whenua e tukutukua ana, kua taea te titiro te tohutohu inaianei; tena ko te ngaherehere, e pau ana tera i te ahi i te ra kotahi, ngaro tonu atu. Itemea no Ngatimahanga nga tane tokorua a Tawara, koia nei pea te take i hangaa tenei korero hei whakaatu mai i te take i noho ai a Ngatimahanga ki Tutemahurangi. E whakaae ana a Noho, he tika te nohoanga o tena iwi ki reira, engari ko ta ratou take tika ki te whenua e whakahengia ana e ia. E kore e whakaponohia e te Kooti te tukunga whenua, o hea ranei, o hea ranei, meikore nga rohe e whakatakotoria paitia ana.

Ko etahi o nga kai-tawari i roto i tenei keihi i ki ko Tawhiti-o-Paka te tikanga o te ingoa o te wahi e huaina ana ko Tawhiti-[*unclear: a*]-Paka, he mea na ratou kia whakahaweatia nga korero a nga kai-kereeme. Me i tau te tika ki a ratou, kua whiwhi ratou i te painga; otira, i pa he mate ki aua kai-korero, tatema kua kitea i roto i nga tono whakawa katoa kei roto i nga pukapuka i te aroaro o te Kooti e mau ana, ahakoa na nga kai-kereeme ranei, na nga kai-tawari ranei, i tuhi, ko taua ingoa e tuhia tonutia aua ki te reta "a," ehara i te reta "o." Mo runga i era tu mahi, ka whaikupu tohutohu a te Kooti. I tenei keihi e takoto noa ana te rapunga i te tika, i te [*unclear: he*] ranei, o te kupu i whakina mai, na reira ka miharo te Kooti ki te whakapuakitanga i taua kupu, tatemea ka ruarua noa iho te hinengaro o te Kooti mo era atu korero a aua kai-korero, he [*unclear: tiki*] ranei, he pehea ranei.

Ko te raupatutanga o Maraehara e te ope a Ruataupare kahore ano kia whakahengia tetahi taha ranei e tetahi taha ranei, engari ko nga whakahaerenga katoa i muri iho i te [*unclear: raupatutanga*] e tautohetia ana, ko ia taha ko ia taha e tohe ana ko tana te korero tika, he mea kia tau te tika ki tona kereeme.

Kia whai ponongatanga te kauwhau i roto i te keihi penei me tenei te ahua, me tino whakaae te iwi ki te tika o te nuinga o nga korero, ma tena anake e whakaponohia ai, kahore hoki e pai kia rere-ke nga whakaaro mo runga i nga take nunui. Kitemea ka pena, ka rere-ke nga whakaaro, heoi, me tau te Kooti ki runga ki nga korero o waho e taea ai te rapu, a, i roto i tenei keihi koia tenei, ko te ahua o te whakahaere o nga taha katoa i mua atu i te wa i ruritia ai te whenua.

Mo Hemi Tapeka Raua ko Mere Karaka.

Mo te kereeme a Hemi Tapeka raua ko Mere Karaka:—

Kia whakaarohia raano te keihi a te Whanau-a-Hikatoa, hei reira ka whakataua ai te hunga i whaitake ki te whenua i mua atu i te raupatutanga, me te hunga i whaitake i runga i te whakahokinga i te whenua i muri iho i te raupatutanga.

Ki ta te Kooti whakaaro kahore ano kia kitea, i roto i nga korero kua whakina mai, he take tika ki te whenua a enei kai-tawari i runga i te take tupuna. Ko nga kai-kereeme me era atu kai-tawari e whakahe ana i enei kai-tawari, a e mea ana ratou he noho noa iho ta raua ki runga ki te whenua hei mahi-kai anake.

Ko nga kaumataua me nga rangatira o Ngatihokopu e kereeme ana i tetahi wahi iti anake o Kopu Poraka, a ko ta ratou take he pare, ehara i te take tupuna.

Kahore ano kia kitea e te Kooti he take i tika ai te mahara a Hemi Tapeka ko tana kereeme e neke atu ana i to tona iwi, a Ngatihokopu. I roto i tana korero, ka mea ia, kahore ia i te mohio he aha ra te take i whakarerea ai e Te Kooti Pakura tona take tipuna ki te poraka nui katoa, a i whakaturia ai e ia he take pare. Kati, ka whakamaramatia nei e te Kooti ki a Hemi, kia kore ai he awangawanga i roto i tona hinengaro, ka ki penei atu ki a ia, ko te take i kore ai a Mohi Turei raua ko Te Kooti Pakura i whakatu i te take tupuna, he kore take tupuna ano hoki.

E tino marama ana ki te Kooti, ko etahi o nga tangata o Ngatiporou e noho pohehe noa iho ana, e mahara ana ratou ma te ahunga mai i te tupuna anake ka whaitake ai ratou ki nga whenua i whai-mana ai tena tupuna ki runga. E kore te Kooti e whakaae ki tena tikanga, [unclear: a] ka whakapuaki, ka tautoko tonu, i tenei tikanga, ara kahore he take tika a nga Piri-Tipuna, mehemea kahore he take ke atu; engari, ma te noho tuturu me te noho marire ki runga ki te whenua, me te whakaae marire a te iwi e whai-mana ana, katahi ka kiia he take tika to [unclear: ratou—a] ki nga whenua kahore ano kia nohoia ana, ma te whakaae marire a te iwi e whai-mana ana [unclear: i] runga i ngatikanga Maori, katahi ratou ka whai take.

Mehemea he kereeme ta Hemi Tapeka, e tau ana ki runga ki Kopu Poraka, e uru ana [unclear: ki] roto i to Ngatihokopu.

Ko tona kereeme, ara, to raua ko Mere Karaka, kua patua, kua tukua ki raro.

Mo te Kereeme a Ngatihokopu.

Mo runga i te kereeme kua whakaturia e Te Kooti Pakura, e Mohi Turei me era atu tangata o Ngatihokopu mo te wahi whaka-te-tonga o Kopu Poraka i runga i tetahi pare e kiia ana na Te Rangimatemōana ki a Kakatarao raua ko Mokena Kohere:

E kitea ana e te Kooti i roto i nga korero kua whakapuakina e Te H#pi Haerewa, ratou ko Hemi Tepeka, ko Mere Karaka, me Te Kooti ake hoki, ko Te Rangimatemōana te tangata tuatahi o tena whanau i noho i whaimana ranei ki runga ki Kopu Poraka. Ana ka whakaarohia te kereeme i raro i a Te Whakaohonga, ka whakaarohia ano tenei moka o te keihi; kati inaianei ko te whakaatu i te whakaaro a te Kooti mo Te Rangimatemōana, koia tenei, ahakoa he rangatira whaimana ia, kihai tana mana i eke ki runga ki Kopu Poraka, a na runga anake pea i te take o tana hoa wahine i nohoia e ia tena wahi. Ka mea a Te Kooti i roto i tana korero ko Koutu Pa he pa na Te Rangimatemōana ratou ko Ngatiahi, a e mahara ana te Kooti ko ratou pea te hunga e whakaingoa ana i a ratou inaianei ko Ngatimahanga. Ka mea hoki a Te Kooti na taua iwi te urupa ki reira.

Itemea kua tirohia e te Kooti te urupa e tata ana ki Te Koutu, kahore he awangawanga a te Kooti mo runga i te noho me te take tika a Ngatimahanga. I pera ano hoki te whakaaro a te Komiti Maori na ratou i whakawa tenei kereeme i te tau 1880.

Kahore ano kia whakahengia te noho a Ngatihokopu ki runga ki Kopu Poraka, a tera pera he tika na Te Rangimatemōana ratou ko ona hoa te kupu ki a ratou kia noho ratou ki reira, otira kihai ratou i whaitake i runga i tena kupu ki te whenua katoa i nohoia ai e ratou. Heoi ra te mea kia whakaarohia, ko te nui o te whaitake me te whaipaanga e tau ana ki a ratou i runga i ta ratou noho. Mo runga i tena, e whakaaro ana te Kooti mehemea ka whakataua kia rua-tekau eka ki a ratou ka ea nga paanga katoa a Ngatihokopu.

Ka whakataua nei e te Kooti ki a Te Kooti Pakura ratou ko Ngatihokopu e rua-tekau eka i roto i Kopu Poraka, a ka whakataua ki a Ngatimahanga te toenga Katoa o taua Kopu Poraka. Mehemea he kereeme ta Te Hati Rairi i raro i a Kowhaki ranei, i tehea tupuna ranei, ka taea tena te whakahaere a te wa e whakahaerenga ana te rarangi ingoa ki te aroaro o te Kooti.

Mo Nga Kereeme i Raro i a Hikatoa Raua ko te Whakaohonga.

Inaianei ka whakaarohia e te Kooti nga kereeme a nga Whanau a Hikatoa raua ko Te Whakaohonga kia whakataua ki a ratou tena wahi o Maraehara Poraka whaka-te-rawhiti o Pohatukarekare.

Ko Te Hati Rairi raua ko Hakaraia, nga kai-whakahere mo te Whanau-a-Hikatoa, e kereeme ana ko taua whenua na Te Rarawa, rangatira o te Whanau-a-Hinepare, i mua, a, i [*unclear: muri*] iho i te raupatutanga, i whakahokia te whenua e Rautaupare ki a Hikatoa raua ko Te Whakaohonga.

Ko te Whanau-a-Te Whakaohonga e kereeme ana ko te whenua i whakahokia ki a Te Whakaohonga anake, engari i puritia e Hikatoa tetahi wahi.

Ko te mea tuatahi kia whakaarohia, koia tenei:—I a wai tenei whenua i mua atu i [*unclear: te*] raupatutanga e Ruataupare?

I roto i nga korero e tino kitea ana kahore a Te Rarawa i noho ki runga ki tenei whenua, tae atu ki ona tangata. I roto i nga korero a Mere Karaka raua ko Hemi Tapeka, i a ratou hoki ko nga kai-kereeme, e tino marama ana ko te hunga e huaina ana inaianei ko Ngatimahanga nga tangata i noho ki Tutemahurangi Pa i mua tata atu i te wa i kohurutia ai a Kiterangi raua ko Kowhaki, a ko Kiterangi i patua ki reira.

Ko Noho Kopuka, mo te taha ki te Whanau-a-Te Whakaohanga e mea ana na Tawara, tuahine o Te Rarawa, te whenua, (kua oti nei te whakaatu atu i ena korero ki runga ake nei), engari e whakaae ana ia he tika i noho a Ngatimahanga ki Tutemahurangi.

Tena ano hoki tetahi take nui atu i tera e whakaarohia ai he tika i nga kai-kereeme tenei whenua i mua, ahakoa pehea ranei pehea ranei ta ratou whakaingoatanga i a ratou, koia tenei:—I te wa i tae atu ai te rongo ki a Ruataupare kua kohurutia a Kowhaki, ka whakatika, ka karanga ia ki ona whanaunga kia ngakia te mate o tona tungane, a ka mea ia, "Patua te peka kainga, ko te peka tangata kia ora." I te mea ka whakatika te ope, ka whakaaro a Tuwhakairiora, ko tona tamahine kua noho ki a Te Rarawa, a ko tona tamaiti, a Te Aowehea, te tangata nana i kohuru i a Kowhaki,—katahi ka tonoa e ia tetahi o ona tamariki, a Tinatoka, kia haere ia ki te whakaatu atu ki tona taokete tena te ope te haere ake ana ki te raupatu i tana whenua.

Haere ana a Tinatoka, otira ehara i te mea ko te whakaatu i te kupu anake i oti i a ia, ka haere hoki ia, me te ope a Te Rarawa raua ko Te Aowehea, ka tutaki i te ope a Ruataupare ki Makirikiri, i reira ka araitia e ia taua ope kia kaua e raupatutia te whenua a Te Rarawa. Me penei ke te kupu—I tonoa a Tinatoka kia araitia te raupatu i te whenua a Te Rarawa, a i kaha ai ia ki te aria, otira i tukua katoatia e ia tenei poraka kia raupatutia, te take, he take tika hoki taua take, koia tenei:—E hara i ona hoa taua whenua. Muri iho, ka whakaturia e Tinatoka he rahui i tetahi wahi e huaina ana ko Turanga-rahui te ingoa hei tohu mo te rohe whaka-te-hauraro i te whenua o Hinepare.

Kihai rawa i rite nga korero a nga kai-tawari mo runga i nga mea nunui, otira e whakaae ana ratou katoa ki te tika o nga kai-kereeme ki runga ki te whenua mehemea ka whakaae ratou ki te uru ki raro i te mana o nga kia-tawari.

Ko Hemi Tapeka raua ko Mere Karaka e mea aoa i a Te Rarawa tenei whenua i mua, a i whakahokia ano ki a ia.

Ko Te Hati Rairi raua ko Hakaraia e whakaae ana he tika i a Te Rarawa to whenuai mua, engari e ki ana raua i whakahokia ki tona tamaiti, ki a Hikatoa, raua ko Te Whakaohonga, he wahine tena e kitea ana kore rawa he take tika, take paanga ranei, ona ki te whenua.

Ko Paora Haenga raua ko Noho Kopuka e mea ana i a Tawara te whenua i mua, ai whakahokia ki a Te Whakaohonga anake.

Kore noa iho i rite enei kauwhau tetahi ki tetahi, a e tino marama ana ko ia kai-tawari ko ia kai-tawari i hanga i te korero i maharatia e ia he painga mo tona keihi.

No roto i nga uri katoa o Hinepare, ko Tawara anake i noho ki runga ki tenei whenua, a itemea no Ngatimahanga ana tane e tino marama ana te take o tona noho. E tonoa ana te Kooti kia whakaponohipa tetahi tikanga rere-ke rawa, ara:—I hoatu e Ruataupare te whenua o te iwi e whanaunga tata ana ki tona tungane, ki a Kowhaki, ki nga iramutu o te tangata nana ia i kohuru, ko Hikatoa hoki te tamaiti o te tangata nana i tautoko i taua kohuru.

Na, ko te mea kia whakaarohia inaianei, koia tenei:—I whakahokia tanei whenua ki a wai? Ki mua i te whakahokinga i tena patai, ka whai kupu torutoru te Kooti mo runga i te ingoa kua whiriwhiria e nga kai-kereeme hei ingoa mo to ratou iwi.

Ki ta te Kooti whakaaro, he ingoa hou taua ingoa, a Ngatimahanga, a ko taua iwi e mohiotia ana i mua ko Ngaitane, ko Ngatinua hoki. Kua whakaaetia mai e Te H#pi Haerewa kahore rawa he tangata inaianei no Mahanga anake, a kua whakaturia i roto i nga korero ko nga tangata o te taha e whakaharerengia ana e ia ko ratou te tuturu o Ngaitane me Ngatinua, a ko aua iwi te hunga i kawe kai ki a Ruataupare i muri i te raupatutanga, e ai nga korero a Hemi Tapeka ratou ko Mere Karaka, ko Noho Kopuka me nga kai-kereeme.

Ki ta te Kooti whakaaro, i aua iwi, i a Ngatiane me Ngatinua, te whenua i mua atu i te raupatutanga, a i whakahokia ki a ratou ano, a nohoia ana e ratou anake tae noa mai ki naianei.

Ko nga taha e rua o te keihi e whakaarohia ana inaianei kua whai kupu mo tetahi rohe e kiia ana i

whakatakotoria ki waenganui i a Te Whakaohonga raua ko Hikatoa, otira e pa ana he mate ki a ratou itemea kihai i rite nga korero a nga kai-korero o te keihi kotahi—ehara i te mea e taupatupatu ana ratou i a ratou ano mo runga i te rohe anake, e pera ana ano ratou mo runga i nga tangata na ratou i whakatakoto taua rohe. E ki ana a Noho Kopuka he tika te whakatakotoranga rohe na Tahuumu raua ko Te Hikitai i whakatakoto, a kihai tetahi tangata o te Whanau-a-Te Whakaohonga i uru ki roto ki taua mahi. Ko Paora Haenga, no roto i taua kereeme ano, e ki ana na Hikatoa raua ko Te Whakaohonga i whakatakoto taua rohe. E mea ana a Noho Kopuka ko Takimoana raua ko Hineauta nga tangata tuatahi o nga uri o Te Whakaohonga i noho tuturu ki runga ki tenei whenua. E mea ana a Te Kooti Pakura ko tana i rongo ai ia ko Te Rangimatemōana te tangata tuatahi o roto i tena kawai i noho ki reira, a ko Hemi Tapeka ratou ko Mere Karaka me Te H#pi Haerewa e mea ana heoi anake te whenua a nga uri o Te Whakaohonga ko tena wahi whaka-te-hauauru o Pohatukarekare, he mea pare na Kautaharua. No runga i te marenatanga a Te Rangimatemōana ki a Mairanga, o Ngatimahanga, e marama ai te whaitaketanga a tena tangata ratou ko ona uri ki tenei whenua. Mehemea ka whai tikanga kia peratia, ka taea te whakaatu i nga korero whakaaro-kore maha maha noatu kua whakapuakina i roto i tenei keihi. E mea ana a Te Hati Rairi heoi anake te take i noho ai a Te [*unclear: Rangimatemōana*] ki Te Koutu, ko te kapunga i tona wahi katoa i roto i tenei poraka i te ngaherehere, kahore hoki he wahi atea hei nohoanga mona. E ki ana a Te Kooti Pakura, i a ia e korero ana mo taua mea,—"I toku wa, ka noho a Ngatiahi ki Pikopiko." Na, e mohiotia ana ko tena wa no muri tata tonu i te wa i korerotia e Te Hati, a tera ano hoki te korero hei whakaatu mai i te nohoanga o tena wahi e kereemetia ana mo Te Rangimatemōana i tona wa ano.

Ki ta te Kooti whakaaro, kahore he rohe i whakatakotoria ki waenganui i a Hikatoa raua ko Te Whakaohonga ki runga ki tenei whenua, tatemea tera ano te take nunui i kore ai he rohe pera, he kore ano na aua tupuna i whaitake, i whaimana ranei, ki runga ki tenei whenua.

I roto i te whakahaerenga i tenei keihi i te aroaro o te Kooti, kua kitea he take tika mo te kupu a Te H#pi mo te nuinga o nga kai-tawari, i a ia i ki e mahi kamupene ana ratou ki te turaki i a ratou ko ona hoa. Ko ia ropu ko ia ropu o ratou kua whakatu he keihi motuhake mo tetahi wahi o te poraka, me ta ratou kereeme hoki i te paanga ki runga ki te poraka katoa, he mea kia uru ai ratou ki roto.

E kore rawa e taea te whakariterite i te ahua o ta ratou whakahaere i te tau 1880, me nga tau e rima i muri iho, ki ta ratou whakahaere inaianei. I taua tau kua retia tenei whenua ki tetahi Pakeha mo te £100 i te tau, a ko enei tangata o nga kai-kereeme i whakaturia i reira hei kai-tango i nga moni reti, ara, ko Pineaha Haerewa, ko Tuteri Mautoko me Haira Popata. Ko Erana te Umutara hoki tetahi, engari e kiia ana i whakaturia ia mo tena wahi whaka-te-hauauru o Pohatukarekare e huaina ana ko Te Titoki-a-Te Whakaohonga. Ko nga rohe o te wahi i retia e whakaaturia ana i roto i te pukapuka riihi kua homai e Paratene ki te Kooti, a e rite tonu ana ki nga rohe i runga i te mapi i te aroaro o te Kooti. Heoi anake nga ingoa rohe i whakahengia ai ko nga rohe o Pukemanuhiri Poraka, a patua ana. Kihai i whakapuakina he kupu whakahe i taua wa tae noa ki nga tau e rima i pahemo mai i muri iho, a i roto i aua tau kua riro atu i nga kai-kereeme nga moni reti, a na ratou i whakahaere aua moni; engari i te tau 1886, ka tono a Wi Keiha, te tangata e kitea ana nona te paanga iti rawa ki Maraehara, ka tono ia ki a Tiati Make kia tuhia he kupu whakatupato ki a Ropitini, kia kaua ia e whakaputa i te moni [*unclear: roti*]. Na, e tino marama ana, no te tau 1880 tae noa ki te tau 1886 i whakaaetia ai e nga kai-tawari te take tika a nga kai-kereeme ki tenei whenua. Ko Noho Kopuka anake o ratou te tangata i mohio he take tika tona kia uru ai ia ki te tuhi i tona ingoa ki te pukapuka riihi, a tuhia ana e ia. Ko era atu tangata o nga kai-tawari, kihai ratou i haina i te riihi, a kihai hoki ratou i tahuri ki te whakararuraru i nga kai-kereeme na ratou i haina taua riihi—otira, e marama ana, kihai ano ratou i kite noa i tena takiwa he kereeme ta ratou ki tenei whenua; me whakarite ranei ki ta Te H#pi i mea ai, kihai ano ratou i kite noa i ta ratou kamupene. He kereeme ano ta Noho Kopuka ki te whenua, ratou tahi ko nga kai-kereeme, engari kahore ona kereeme motuhake i ta ratou. Ki ta te Kooti titiro, kahore rawa he take paanga a Paora Haenga ki te whenua. Kitea ana, heoi anake te ahua o tona noho, i noho ia ki tona tupuna, ki a Tamati Mokoera, a e ki ana hoki a Paora kahore he take a tena koroua ki te whenua. Mehemea he kereeme ta Hakaraia, ta Te Hati Rairi ranei, kei roto ia i ta nga kai-kereeme—kahore a raua kereeme motuhake i ta ratou. Na reira ka patua enei keihi e rua, ka tukua ki raro.

Mo te Kereeme a Wiremu Keiha.

E kereeme ana a Wi Keiha i runga i tetahi raupatutanga e Tokitahi i te whenua whaka-te-tonga i tetahi raina e ahu mai ana i Te Whakaumu-a-Tuhaua ki Tawhitikorokoro, ka haere, te hukitau o Pikopiko, ka haere i roto i taua awa whaka-raro tae noa ki Pohatukarekare, he wahi tena whaka-te-hauraro i te whenua e kereemetia ana e Pineaha Koia. Ki ta te Kooti titiro, itemea no Ngatimahanga a Tokitahi, e kore e taea e ia te raupatu i tona ake whenua, a kihai i peratia e ia.

Kei te mahara ranei a Wiremu Keiha e kuare ana tenei Kooti ki te whakahaere i ana mahi, kia whakarangona nga korero wairangi noa iho kua whakina e ia mo taua raupatu? E ki ana ia, ko te take o taua

raupatu, he tahaetanga kiore na Tumaperetahi, a patua ana taua tangata, otira kahore ia i te mohio, kahore hoki ia i ahei te whakaatu mai ki te Kooti, no tehea iwi a Tumaperetahi, a kihai i taea e ia te whakaatu mai i tonā tatanga ki a Tuhaua, te tangata e kiia ana i hinga.

E ki ana a Wi Keiha i patua a Tuahaua e Tokitahi mo tana karinga i te whakaumu e huaina ana ko Te Whakaumu-a-Tuhaua, otira e tino marama ana ehara rawa tana karinga whakaumu i te take i patua ai a Tuahaua. Tetahi, i wareware a Wi Keiha ki te whakaatu mai i roto i tana korero roa i te pare e kiia ana na Hineauta, i ahua mohiotia ai koia tetahi o nga take i roto i tona kereeme. No te putanga atu i tetahi kupu whakamahara ki a ia, katahi ka puta ake he whakaaro i roto i a ia, ae, he mea pai kia korerotia e ia taua pare, otira he torutoru noa iho nga kupu i whakapuakina e ia mo runga i taua take.

Ehara tenei i te kereeme ahua tika kia roa ai te whakapau taima a te Kooti. Kahore he take tika a Wi Keiha i runga i tetahi raupatu a Tokitahi; kahore hoki he pare a Hineauta ki a Meha ranei, ki a Te Huirangi ranei, ki a wai ranei, ko te take, kihai rawa taua wahine i whaitake tika ki tenei wahi. Tena ano hoki tetahi, nonaiane rawa i whakatū kereeme ai a Wiremu Keiha. Ko te riihi o te tau 1880 (kua korerotia ki runga ake nei), i tuhia i hainatia hoki ki roto ki tona whare. I rongo hoki ia i te panuitanga o nga rohe i taua wa, a kore noa iho i puta i a ia tetahi kupu whakahe mo aua rohe, kihai hoki i whakaaturia e ia ko tetahi wahi o tona whenua kua whakaurua ki roto. Tetahi, kihai i hainatia e ia taua riihi o te whenua.

Mo te Kereeme a Pineaha Koia.

Ko te whenua kei roto i [unclear: tenei] kereeme, e takoto ana ki waenganui i te rohe [unclear: whaka-te-tonga] o Maraehara Poraka, me tetahi raina e ahu mai ana i Te Tunga-o-te-Kanohi-o-Porou ki [unclear: te] kongutuawa o Mangahoanga me Pohatukarekare, ka haere i roto i Pohatukarekare, whakarunga, tae atu ki taua rohe whaka-te-tonga o Maraehara Poraka.

Tokotoru nga kai-tawari mo tenei wahi iti o te whenua, ara:—

- Ko Pineaha Koia e kereeme ana i runga i tetahi pare ki tona tupuna, ki a Uenukukahutia.
- Ko Wiremu Keiha e kereeme ana i taua wahi hei papatupu no tona tupuna, no Tawhiri.
- Ko Noho Kopuka e kereeme ana i runga i tetahi raupatu e kiia ana na Whakarongomaiiwaho ratou ko ona teina i a Uenukukahutia.

Ko tenei whenua i whakaurua ki roto ki te whenua o Ngatimahanga i roto i te riihi o [unclear: te] tau 1880 (kua korerotia ki runga ake nei), a i hainatia taua riihi e Noho Kopuka ratou Pineaha Koia, ko Te Matenga, papa o Pineaha, hei mokopuna ratou na Mahanga. I reira [unclear: hoki] a Wiremu Keiha e tu ana i te wa e hainatia ana te riihi, otira kihai tona ingoa i tuhia e ia, a ahua mohiotia ana na te kore take i kore ai ia e tuhi tona ingoa, tatemea i hainatia e ia te [unclear: riihi] mo Pohooterangi i taua ra tonu. Kore rawa tetahi o enei rangatira tokotoru i whakapuaki i [unclear: a] kupu whakahe kia iti mo nga rohe i whakatakotoria mo tenei whenua, no reira ka mohiotia [unclear: i] tukua katoatia kia whakaurua ki roto ki nga rohe o te poroka i a Ngatimahanga. Kihai ratou ki i taua wa ranei, i era atu tau i muri iho ranei, ko ta ratou take e neke atu ana i ta [unclear: nga] tangata e riihi ana i te whenua. I whakaae katoa ratou ki taua riihi i tena wa, a inaiane [unclear: K] haere mai ratou ki te aroaro o tenei Kooti, ka mea ratou kia whakaponohia e te Kooti, ahakoa pera ta ratou whakahaerenga tikanga, i mohio tonu ai ratou ehara i a Pineaha Haerewa, rato ko Tuteri Mautoko, ko etahi atu o ratou, te whenua e riihitia ana e ratou i taua wa. E [unclear: kor] tena e whakaponohia e te Kooti.

Kua haere noatu te rongo a tena tangata, a Wiremu Keiha; ko ia te tangata tino whaka raruraru i nga tikanga e whakahaerea ana mo nga whenua i roto i tenei iwi, a Ngatiporou. [unclear: K] ta to Kooti whakaaro, mei tahuri a Ngatimahanga ki te whakauru i nga whenua a Wi [unclear: Keih] ranei, a Noho Kopuka ranei, ki roto ki ta ratou riihi, kua ara te pakanga, kua heke te toto.

Tera pea ka kitea he take tika ta Pineaha Koia raua ko Noho Kopuka ki runga ki [unclear: en] whenua, ratou tahi ko Ngatimahanga, i runga i te ahunga mai i a Mairanga, engari e whakaa ana te Kooti kahore a raua take tika i runga i nga tupuna kua whakaturia e raua.

Ko enei kereeme katoa ka patua, ka tukua ki raro.

Ko te Whakataunga.

Ka whakataua nei e te Kooti tena whenua katoa i roto i Maraehara Poraka whaka- rawhiti o Pohatukarekare ki nga tangata e kereeme ana ko ratou nga mokopuna a [unclear: Mahanga] noho tuturu ana inaiane ki runga ki te poraka, ki era atu tangata hoki ka kitea e whai-take ti ana i runga i te tupuna ranei, i te ahi-ka roa ranei.

Mo Tena Wahi o Maraehara Poraka Whaka-Te-Hauauru o Pohatukarekare.

Tokorua nga kai-tawari mo tena wahi o Maraehara Poraka whaka-te-hauauru o Pohatuka kare.

Ko Hakaraia e kereeme ana i te wahi iti o te whenua whaka-te-hauraro o Taiki me [*unclear: tet*] raina e ahu atu ana i te hukitau o taua awa ki Te Taumata-o-Tupatangaroa, otira, he [*unclear: keree*] [*unclear: tino*] wairangi rawa taua kereeme, na reira ka kore e tirohia e ta Kooti he kereeme tena e [*unclear: mea*] ponotia ana kia ata whakaarohia, a ka whakataua nei taua whenua ki te Whanau-a-Karuai, Paratene Ngata ta ratou kai-whakahaaere.

Ko Neho Kopuka e kereeme ana, mo te Whanau-a-Te Whakaohonga, i tena wahi whenua timata mai i Taiki tae noa ki Mangahoanga, he whenua tena i parea ki tona tupuna a Te Whakaohonga, e Kautaharu. Kahore tena pare e whakahengia ana.

E kereeme ana hoki ia i tena wahi katoa whaka-te-tonga o Mangahoanga, me [*unclear: whakahauauru*] o Pohatukarekare, hei wahanga tena o te whenua i raupatutia ai e Porouhekeiho [*unclear: ra*] ko tona tuakana ko tona teina i runga i a Uenukukahutia, a muri iho ka parea taua wa Kurawhaia ki a Rangitaiki.

Ki tenei moka o tana kereeme, ka mea a Paratene Ngata ko tena wahi iti o te whenua, e tae ana pea ki te 30 eka tona nui, whaka-te-hauauru i tetahi raina e ahu tika atu ana i Paraparaumu ki Te Whakaumu-a-Hinemaka, i a Te Whanau-a-Karuai, a ko te toenga o taua wahi whenua, he wahanga tena o te whenua i parea e Kautaharu ki a Te Whakaohonga.

Ki ta te Kooti titiro, e tino whaitake ana tena korero a Paratene Ngata. I roto i nga tono katoa i tukua kia kahititia, ahakoa na wai ranei, na wai ranei i tuku, ko Te Awakari me Te Whakaumu-a-Hinemaka e whakahuatia ana hei rohe mo Maraehara Poraka, a kitea ana he ingoa rohe ena e tino mohiotia ana e te katoa. Ko aua rohe hoki e whakahuatia aua i roto i te riihi (kua korerotia mahatia ki runga ake nei), a i whakaaetia e Neho i reira. Inaianei ka mea ia kia whakaponohia e te Kooti ko tena Whakaumu-a-Hinemaka he ingoa noa iho, he ingoa kore tikanga; a no te kuare a nga tangata i pera ai te tuhi i nga rohe kua kahititia; a ko ia hoki te tangata nana i tuku kia wahia ki waenganui te whenua e kiia ana i raupatutia e Porouhekeiho e te rohe i whakaherengia ai e ia ake, a wahiotia ana e ia tetahi wahi o tana whenua ki roto ki nga rohe a tetahi iwi kahore a ratou whaitake tika ki taua wahi, a ko te nuinga i waihotia ki waho. E tino wairangi rawa ana tena tu korero—otira ka ki penei te Kooti:—E tino marama ana te take i whakaturia ai e Neho tenei kereeme, koia tenei, he mea nona kia whakapumautia taua raupatu ki runga ki te whenua i waho, he raupatu tena e whakahengia ai e era atu tangata a muri ake nei. Ki ta te Kooti titiro, he iti rawa te take o taua raupatu e korerotia ana.

Ko Te H#pi Haerewa, mo nga kai-kereeme, e mea ana ko te wahi i parea e Kautaharu ki a Te Whakaohonga, i parea ano i muri iho e te tangata e tino mohiotia ana ko ia te tangata whaimana ki runga ki te whenua, ara, e Te Rangimatemaoaua, ki tona tamaiti, ki a Rawiri Katia, raua ko te whaea-whangai o tena tamaiti, ko Tipare te ingoa. Heoi anake te mea hei tautoko i tena kereeme ko te korenga a te tangata e tahuri ki te whakararuraru i a Pineaha Haerewa i a ia e whakahaaere ana i taua whenua. Otira, kua whakamaramatia tera e etahi o nga kai-korero mo te taha ki nga kai-tawari, i ki ai ratou i whakanohoia a Pineaha e Rawiri ake hei kai-tiaki mo enei whenua Ka whakahengia nei e te Kooti te pare i whakaturia ai e Te H#pi, a ka whakataua nei taua whenua ki a Neho Kopuka ratou ko Pineaha Koia me era atu uri o Te Whakaohonga e kitea ai e whaitake tika ana, a e kitea ana e te Kooti e whaitake ana hoki a Pineaha Haerewa ki roto ki tenei whenua i runga i te mana o Rawiri kua tukua ki a ia.

Ka whakataua nei e te Kooti ki a Paratene Ngata ratou ko Te Whanau-a-Karuai tena whenua katoa whaka-te-hauauru i tetahi raina e ahu tika atu ana i Paraparaumu ki Te Whakaumu-a-Hinemaka, e tapahi ana i te rohe whaka-te-tonga o te poraka ki waenganui i nga pou-peeke Nama 4 me 5.

Kia tere tonu te tuhi i nga rarangi ingoa, a, kia oti, me tuku mai ki te Kooti kia whakaherengia.

W. E. Gudgeon
(Te Kotiana),
Tiati;
Wiremu te Kiriwehi,
Ateha.
Waiomatatini,
Wahi-o-Waiapu,
Oketopa 10, 1891.

